

Mikä sivistysvaltio?

Juha Hämäläinen

Ensi vuonna Suomi juhlii 100-vuotista itsenäisyyttä. Juhlavuoden kynnyksellä on paikallaan pohtia niitä arvoja, joille suomalainen yhteiskuntamuoto on rakennettu. Kuten yksityisessä myös valtiollisessa elämässä arvot ratkaisevat.

Suomi on perustavalla tavalla sivistys-, oikeus- ja hyvinvointivaltio. Hankalia ja teoreettisesti haasteellisia termejä kaikki. Tartutaan siis ajatuksella ja yritetään selvittää.

Oikeusvaltiossa on kyse siitä, että yhteiskunnan asiat hoidetaan lainmukaisesti: kansalaisilta edellytetään lain noudattamista, oikeuslaitos ei toimi mielivaltaisesti ja virkamiehet noudattavat toiminnassaan lakiperustaista virkamiesmoraalia. Hyvinvointivaltio puolestaan tarkoittaa valtiota, joka on sitoutunut huolehtimaan kansalaisten riittävästä toimeentulosta ja hyvinvointitarpeista. Mutta mikä tai mitä on sivistysvaltio?

Oikeus- ja hyvinvointijärjestelmiä ja -malleja on luokiteltu erilaisin kriteerein. Modernia oikeustiedettä ja sosiaalipoliittista tutkimusta on mahdollista ajatella ilman järjestelmiä vertailevaa teorianmuodostusta, jossa erilaiset traditiot, politiikat ja käytännöt käsitteellistyvät eli saavat tulkinnan ja määritelmällisen hahmon. Sivistysvaltion luonteesta ei ole vastaavia vertailevia ja käsitteellistäviä jäsenyyksiä.

Suomen valtiollisen synnyn taustalla on erityinen sivistysteoreettinen ajattelu. Sen merkittävimpänä edustajana oli J. V. Snellman, jolle sivistys merkitsi kansalaisten osallisuutta kansalliseen ja kansainväliseen kulttuuriperintöön, ajanmukaisten tietojen hankkimista ja taitojen harjoittamista, kiinnostusta yhteisiin asioihin ja osallistumista niiden hoitamiseen, kansalaisyhteiskunnan rakentumista ja ihmisten kykyä itsenäiseen moraaliseen harkintaan, toimimista moraalisenä persoonana. Sivistysvaltio on siis –

snellmanilaisittain – sellainen, joka edistää kansalaisten vapaata yhteiskunnallista toimeliaisuutta, osallisuutta ja osallistumista.

Ajatus jokaisen yksilön luovuttamattomasta ihmisarvosta on sivistysaatteen ja sivistysvaltion ytimessä. Sivistysvaltio antaa tilaa ihmisten vapaalle luovalle osallistumiselle ja luo aktiivisesti koulutuksella ja muilla järjestelyillä edellytyksiä osallistuvalla ja kriittisellä kansalaisuudelle. Oikeusvaltion tavoin sivistysvaltio merkitsee vastakohtaa ihmisten mielivaltaiselle kohtelulle – oikeusvaltio lainkäytön, sivistysvaltio ihmisten kulttuurisen osallisuuden, vapaan itsensä kehittämisen ja yhteiskunnallisen osallistumisen merkityksessä.

Sivistysvaltio vaalii ihanteita. Se kunnioittaa menneiden sukupolvien työtä ja perehdyttää uudet sukupolvet niin oman kuin muidenkin kansakuntien historiaan. Sen poliittista päätöksentekoa inspiroi ajatus sivistyneistä, hyvin koulutetuista, yhteiskunnallisesti aktiivisista kansalaisista. Se turvaa kansalaisten edellytykset ”ihmisarvoiseen elämään” – kuten Suomen perustuslaki vuodelta 1999 asian ilmaisee – aineellisesti ja henkisesti. Sivistysvaltiossa kansalaiset nauttivat laajoista kansalais- ja poliittisista sekä taloudellisista, sosiaalisista ja sivistyksellisistä oikeuksista, koska valtio on sitoutunut näiden edistämiseen.

Kansanvaltaisuus, tasa-arvo ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus ovat sivistysvaltion tuntomerkkejä. Vaikeita käsitteitä nämäkin. Kiinnittämättä lähemmin huomiota erilaisiin demokratia-, tasa-arvo- ja oikeudenmukaisuusteorioihin on tässä yhteydessä paikallaan lakonisesti todeta, että pian 100 vuotta täyttävä Suomi seuraa yhteiskuntajärjestyksessään näitä poliittisia arvoja, keskeisenä arvona kansalaisten hyvinvointia koskeva sosiaalinen turvallisuus.

Sivistysaate ja ajatus sivistysvaltiosta tarjoavat kehyksen yhteiskuntajärjestykselle, jossa kansalaisten vapaus ja turvallisuus kohtaavat ja tasapainottavat toisiaan. Monesti on niin, että lisättäessä vapautta turvallisuus heikkenee ja päinvastoin. Maailmalta löytyy nykyisinkin esimerkkejä molemmista kehityssuunnista.

Tie sivistys-, oikeus- ja hyvinvointivaltioksi on poikkeuksetta pitkä ja vaivalloinen ja vaatii toimivan kansalaisyhteiskunnan. Kyse on aina kansakunnan henkisestä kypsyydestä, jota ei saavuteta yhdessä yössä. Yritykset viedä länsimaista kansanvaltaista yhteiskuntamallia Afganistanin ja Irakin kaltaisiin maihin ikään kuin vientituotteena ovat perustuneet totaalisen virheellisiin käsityksiin yhteiskunnan kehitysdynamiikasta. Ilman kansalaisyhteiskunnassa rakentuvaa henkistä pohjaa ei voi syntyä sivistystä, oikeutta ja hyvinvointia kestävästi ylläpitäviä valtiollisia rakenteita.

Pysyäkseen kansakunnan henkisenä pääomana ja kehittyäkseen ajan kulloistenkin vaatimusten mukaisesti valtiollisen elämän saavutukset tarvitsevat kansan jatkuvan tuen. Henkistä perustaa on rakennettava sukupolvi sukupolvelta kasvatuksiksi kutsutun työn kautta – kodeissa, kansalaisyhteiskunnan foorumeilla ja julkisen vallan ylläpitämässä virallisessa kasvatustajärjestelmässä. Valtiollisten saavutusten rakentumisen tavoin niiden mahdolliset romahduksetkin ovat hitaita prosesseja. Sivistysvaltio vaalii syntyneitä henkistä pääomaa tukemalla perheitä huolenpito- ja kasvatustehtävässä, edistämällä kansalaisten uutteruutta kansalaisyhteiskunnassa ja tarjoamalla monipuolisesti mahdollisuuksia koulutukseen ja itsensä kehittämiseen.

Sivistysvaltiossa ymmärretään, että kyse ei ole vain kansalaisten vapauksien ja hyvinvoinnin edellytysten lainsäädännöllisestä turvaamisesta vaan perustavalla tavalla heidän tosiasiallisesta osallisuudestaan sivistykseen. Tällaisen valtion lainsäädäntö ilmentää sitoutumista ihmisarvon periaatteen, kansalaisten vapaus- ja hyvinvointioikeuksien vaalimista ja kansalaisyhteiskunnan toiminta- ja kehitysedellytysten turvaamista. Siinä vapaus ja turvallisuus eivät rasita vaan tukevat toisiaan.

Sivistys, oikeus ja hyvinvointi kuuluvat tiiviisti yhteen, vaikka ovatkin valtiollisessa toiminnassa omalaatuisia ja itseään kehittäviä osajärjestelmiä.

